

Володимир САЛУК

*старший науковий співробітник відділу науково-охоронних робіт
пам'яток історії та монументального мистецтва
Тернопільського обласного центру охорони та наукових досліджень
пам'яток культурної спадщини
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-4872-3095>
e-mail: sv.vovas@gmail.com*

МЕМОРІАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ У ПАМ'ЯТКАХ НА ТЕРИТОРІЇ ПІДГАЄЦЬКОГО ПОВІТУ В 1915–1939 РОКАХ

На основі архівних матеріалів і газетних дописів міжвоєнного періоду ХХ ст., краєзнавчих публікацій та інших джерел досліджено процес увічнення на території Підгаєцького повіту (1915–1939) подвигу українських воїнів, які загинули у лавах Українських січових стрільців, Української галицької армії. Зазначено, що висвітлення різних аспектів і форм меморіалізації в цьому регіоні цікаве тим, що саме там під час Першої світової війни розміщувався значний відтинок фронту, на якому воювали українські легіонери в складі австро-угорської армії. Вказано, що на місцях їх загибелі з'явилися перші з часів козацтва на Тернопільщині (одні з перших в Галичині та Україні) пам'ятні знаки та могили, які стали об'єктами вшанування українського військового подвигу, що консолідувало населення і вплинуло на подальший розвиток традиції комеморації на місцевому і регіональному рівнях. Зауважено, що організація регулярних масових пам'ятних заходів на Підгаєччині стала дуже важливим фактором пробудження національної свідомості, політичної активності українців, каталізатором до боротьби за державну незалежність, сприяла патріотичному вихованню молоді.

Вперше опубліковано детальні описи пам'ятних знаків і могил, більшість із яких були пошкоджені чи зруйновані під час польської та російсько-радянської окупації. У динаміці відображено, як у різних населених пунктах повіту проходили урочисті поминальні заходи на честь героїв, які перетворилися в національні святкування і набували форм політичних маніфестацій. На конкретних випадках показано, як польська влада забороняла українцям проводити урочистості біля пам'ятних місць або ж вдавалася до демонтажу об'єктів.

Систематизовано інформацію про знакові для регіону меморіали в населених пунктах Семиківці, Підгайці, Вівса тощо. З'ясовано, що семиківська «стрілецька могила» є найдавнішим та еталонним пам'ятним знаком УСС і не містить поховань (хоча таке уявлення склалося ще з часів її утворення і поширене в сучасній історіографії).

Виснувано, що на території Підгаєцького повіту в міжвоєнний період був сформований впливовий осередок творення українських меморіальних практик.

Ключові слова: меморіалізація, комеморація, пам'ятні знаки, могили, Українські січові стрільці, Українська галицька армія, український національно-визвольний рух, Підгаєцький повіт, Тернопільська область.

Меморіалізація різних етапів визвольних змагань для сучасної України – важливий аспект її внутрішньої політики. Це не лише шанування минулого, а й стратегічний інструмент формування сильної, самодостатньої держави, яка продовжує боротьбу за свою незалежність. У суспільстві триває дискусія щодо творення форм увічнення новітніх героїв. Наразі більшість ініціатив є регіональними, які ґрунтуються часто на місцевих традиціях. Тому важливо з'ясувати, як це в дійсності відбувалося в минулому, щоб це можна було б застосувати в майбутньому. Це ще актуальніше з огляду на те, що українська меморіалізація і її вивчення були під забороною в Радянському Союзі. Визвольна боротьба 1914–1921 рр. цікава тим, що вона була першою після кількох століть поневолення різними окупантами.

Мета статті – з'ясувати, як відбувався процес меморіалізації українських визвольних змагань на локальному рівні, на Тернопільщині, на прикладі Підгаєцького повіту у 1915–1939 рр., у контексті створення пам'яток і формування культу борців за волю.

Географічні межі охоплюють територію Підгаєцького повіту, який був сформований ще за часів Австро-Угорської імперії, а пізніше перебував у складі Західно-української Народної Республіки (ЗУНР) та Другої Речі Посполитої. У дослідженні описано с. Вівся, яке більшість часу перебувало у складі Підгаєцького повіту. У сучасності більшість досліджуваних населених пунктів належать до Підгаєцької, Золотниківської, Козівської, Бережанської територіальних громад Тернопільського р-ну Тернопільської обл.

Хронологічні межі визначаються між 1915–1939 рр. – від початку бойових дій українських військових під час Першої світової війни на території Тернопільщини і до початку Другої світової війни, коли край був окупований Радянським Союзом і публічна меморіалізація українських героїв стала неможливою в реаліях тоталітарного режиму.

Для дослідження залучено об'ємну джерельну базу. За основу взято краєзнавчу літературу, де представлена історія населених пунктів Підгаєцького повіту. Багато інформації про діяльність Українських січових стрільців (УСС) та Української галицької армії (УГА) зібрано у двох випусках збірників «Підгайці та Підгаєччина» (2012, 2017), які упорядкував Степан Колодницький, із статтями дослідників Петра Гуцала, Богдана Мельничука та інших (Колодницький, 2012, 2017). Цінними спогадами та описами пам'ятних об'єктів визвольних змагань Підгаєцького повіту наповнені емігрантські видання Головного комітету Підгаєчан, до якого належали Тарас Гунчак, Олекса Яворський, Іван Дурбак, Іван Керницький, Василь Папіж, Василь Колодчин, Зеновій Стельмах, Богдан Лончина, Дмитро Сулима (Гунчак, 1980; Папіж, 1980). Величезний внесок у вивчення чину УСС на Тернопільщині належить Миколі Лазаровичу, який видав низку книжок і статей на цю тематику (Лазарович, 2012, 2016).

Чимало фактів про спорудження чи руйнування пам'ятних об'єктів, різноманітні святкування чи поминальні заходи збереглися в періодичних виданнях Галичини міжвоєнного періоду ХХ ст. (відібрано 25 публікацій у газетах «Діло», «Народня справа», «Новий час», «Наш прапор», «Наш клич», «Правда» тощо).

Важлива інформація про діяльність на Підгаєччині філій Товариства охорони воєнних могил (ТОВМ), громадські пам'ятні заходи, ескізи, описи могил і пам'ятників, поліційні звіти міститься у фондах Центрального державного історичного архіву (м. Львів) та Державного архіву Тернопільської області.

Опрацьовані мною матеріали з архівів та періодики публікуються вперше.

Наприкінці червня 1915 р. легіон УСС разом із військами австро-угорської армії та союзників відтіснили російські війська на захід і перейшли р. Дністер.

Перший на Тернопільщині бій, у якому прославилися УСС, але й понесли втрати, відбувся 27 серпня 1915 р. над р. Золота Липа на Підгаєччині біля сіл Завалів і Заставче. Тоді загинуло кілька українських добровольців, серед яких четар Іван Балюк (1894 р. н.), поет, стрілецький літописець, громадський діяч, уродженець Бучацького повіту.

Похоронили загиблих воїнів на кладовищі у с. **Заставче**. Чи не одразу після цього селяни висипали високу могилу. Під час польської окупації там у неділі і свята збиралася молодь. У поминальні дні священник відправляв панахиду за борцями, які впали за волю України. Біля неї присягали на вірність України новоприйняті члени Української військової організації та Організації українських націоналістів (Чистух, 2020).

На давній світлині видно, що на кладовищі було 2 невеликі могили (вірогідно УСС), а між ними на могилі І. Балюка насипаний високий пагорб із підмурівком. На всіх могилах були хрести з таблицями (Лазарович, 2012, с. 42).

У 1928 р. мешканці с. Заставче організували величне святкування. 5 серпня все було прикрашено жовто-синіми прапорами. На свято прибули місцеві та гості з околиць, вони взяли участь у Службі Божій і панахиді. Після обіду в селі «Соколи» демонстрували фізичні вправи, ввечері відбувся концерт місцевого хору та зачитано реферат (На могилі чет. Балюка, 1928).

У звіті завалівського відділу поліції від 30 жовтня 1933 р. вказано, що курган УСС на кладовищі с. Заставче насипаний ще під час Першої світової війни, на ньому встановлений хрест із написом: «Полегли за волю України». До цієї могили з місцевої церкви на другий день Зелених свят ходили процесії в народних строях, несли вінки і прапорці, що надавало заходу політичного спрямування. Після богослужінь співали народні пісні та гімн «Ще не вмерла Україна». Більшість учасників були з навколишніх сіл Підгаєцького та Рогатинського повітів (ДАТО-3, арк. 40–40 зв.).

Також відомо, що для вшанування ветеранів-односельчан с. Заставче замовило виготовлення пам'ятної таблиці «Поляглим за волю». Її вилили у 1938 р. із мідного сплаву у Львові в мистецькій ливарні Михайла Брилинського, але з невідомих причин вона так і не була встановлена у селі, а залишилася у нащадків майстра (Пахолко, 2019, с. 71–73).

Власне, пам'ятні дошки із серії «Поляглим за волю» М. Брилинського 1938 р. є одним із видів матеріальної меморіалізації, яка була присутня на Підгаєччині (Салук, 2022, с. 118–120). Такі дошки були встановлені на символічній могилі героїв у с. **Росохуватець** (тепер – Купчинецька територіальна громада), на будинку (чи в інтер'єрі) товариства «Просвіта» у с. **Соснів** та у с. **Мирне** (колись – Теляче).

Розмір цих таблиць становив 50x40 см, товщина – 1 см. На них був зазначений населений пункт та списки місцевих воїнів УСС, УГА. На рельєфній поверхні зображені крилаті постагі, які тримають у вінку стилізований тризуб із палаючою лампадою. Під ним – терновий вінок із хрестом. Унизу зображений військовий із обляманою шаблею, який сурмить на честь героїв, поруч – похідний барабан. Таблиця має рамку, на якій розміщена стрілецька шапка-мазепинка з перехрещеними шаблями, а по боках – прапори, дубове листя, гармата, гвинтівки.

У Підгаєцькому повіті легіонери УСС завжди належно впорядковували стрілецькі могили. На кожній із них ставили хрест із таблицями, на місці спільних поховань насипали високі могили зі стрілецькими хрестами (зазвичай березовими) (Лазарович, 2012, с. 54–55).

Типову стрілецьку могилу над р. Стрипа зафіксував об'єктив невідомого фотографа під час Першої світової війни. На могилі десятника Михайла Колодія, загиблого у 1915 р., стояв березовий хрест, збитий із брусів, зрізаних під кутом 45°, на ньому – дерев'яна таблиця із дашком, на якій написано ім'я українською мовою. Могила майже із рівнем землі, але по периметру обсажена квітами, хрест також прикрашений букетом квітів. За давньою військовою традицією, на могилі загиблого покладено його шапку, на якій закріплено відзнаку УСС (Ріпецький, 1967, ХХІІІ).

У вересні–листопаді 1915 р. неподалік с. Семиківці під час Першої світової війни легіон УСС воював із московитськими імперськими військами. Як колись писав дослідник Січового стрілецтва, сотник УСС Осип Думін, ця битва була не менш славна, ніж та, що відбулася на г. Маківка. У результаті українцям вдалося стримати ворога, але довелося заплатити за це життями майже 40 стрільців.

Після цих боїв військове командування наказало зібрані тіла українців похоронити в окремих могилах на околиці с. **Раковець**. На кожному похованні встановили дерев'яний хрест і табличку з написом про загиблого, територію огородили дерев'яним парканом. Кладовищем опікувалася молодь цього села. Але у роки польської «пацифікації» в Галичині невідомі вночі зруйнували могили, закладена земля поросла бур'янами і за кладовищем не залишилося й сліду (Рабій, 1969, с. 11–12). Трохи далі від тих раковецьких могил, у 1921 р. стрілець Микола Рибак на пагорбі побачив «могілу-курбан наших Усусусів», обведену плотом. Вона його вразила мистецькою конструкцією, в основі якої був високий дерев'яний хрест, до якого ще потрібно було підніматися серпантином (Рибак, 1964, с. 36).

Юліян Рабій, учасник боїв УСС, у статті «Стрілецькі могили над Стрипою» відзначав, що у **Семиківцях** «під курганом не зложено ні одного поляглого стрільця». Таку ж думку відчитуємо в інших дослідників Січового стрілецтва (Салук, 2024, с. 509–510) та в історично-мемуарному збірнику «Підгаєцька земля» (Гунчак, 1980, с. 91–92). Проте у міжвоєнні роки цей об'єкт у народі та у пресі зазвичай називали «стрілецькою могилою», оскільки в той час це визначення вживали як щодо поховань, так і до т. зв. символічних могил.

Ранньою весною 1916 р. українські стрільці та старшини, яких очолив полковник Григорій Коссак, розпочали будівництво меморіалу на місці семиківського бою, неподалік пам'ятників двох інших полків австро-угорської армії. 16 липня було завершено насипання кургану у формі зрізаного конусу, а на вершині встановлено хрест, що було наслідуванням традиції козацьких могил (Думін, 1936, с. 55). Також на камені викарбувано шапку-мазепинку і два схрещені мечі, під якими напис: «Лягли за свій народ, за волю України. року Божого 1916». Братську могилу повернули фронтом до Києва. Ініціатором і координатором робіт був уродженець Тернопільщини чотар Лев Лепкий (Пахолко, Дмитрів, 2022, с. 9).

Згідно зі звітом поліцейного відділу від 30 жовтня 1933 р., семиківська могила УСС, яку насипали військові, висотою сягала 4 м і діаметром – 8 м, на ній був напис: «УСС 16.11.1915» (ДАТО-3, арк. 39).

Так, у Семиківцях створено перший в Україні великий пам'ятний знак на честь борців за волю України. Саме звідси розвинулася і поширилася новітня традиція меморіалізації визвольних змагань. У подальшому на цьому місці щороку на Зелені свята відправлялися велелюдні заупокійні богослужіння. Під час поминального заходу 20 червня 1926 р. ветеран УСС Петро Сагайдачний поклав на семиковецький курган землю зі стрілецьких поховань на Лисоні.

Про вигляд семиковецького пам'ятного знаку можна робити висновки завдяки добре збереженій світлинці, зробленій 16 вересня 1927 р., яка є у приватному архіві Степана Гайдучка (м. Львів) (Сова, Тимчак, Приступа, 2017, с. 77). На зображенні бачимо земляний пагорб висотою понад 2 м, порослий деревами. На вершині розміщений високий дерев'яний хрест із щитом, на якому зображений св. Архистратиг Михаїл, покровитель Січового стрілецтва. На хресті прикріплений стяготримач із тризубом наверху, на ньому закріплений синьо-жовтий прапор, завішений вінок із квітів і стрічок. Біля хреста – невеличкий подіум, на землі встановлена велика таблиця з написами, які неможливо відчитати зі світлини.

Філії ТОВМ та інших товариств 16 вересня 1928 р., незважаючи на дощ, провели свято стрілецьких могил, на яке прибули тисячі осіб із довколишніх сіл, кінні прапороносці. 5 священників відправили Службу Божу і панахиду та відспівали «Вічна пам'ять». Проповідь виголосив о. Єрмак. Влада інші промови заборонила, тому тільки посол Кузик вклонився героям від Парламентської репрезентації і ТОВМ, а потім йому довелося боронити учасників походу від поліції. Довкола пам'ятника дефілювали члени товариств «Сокіл» та «Луг». На символічну могилу склали вінки 29 різних товариств. Після обіду був спортивний виступ сокільців і луговиків (Свято на Семиковецькій могилі, 1928, с. 3; Поклін поляглим, 1928, с. 3).

На семиковецькому меморіалі 21 липня 1929 р. відбулося богослужіння. На цей захід підгасцьке староство вирядило для нагляду комісара і кільканадцять поліцейських, а згодом ще й зобов'язало голову багатківської філії ТОВМ Олексу Данилишину оплатити кошти за виїзд урядовців (Оригінальний розпорядок, 1929, с. 4).

Підгасцька філія ТОВМ 19 серпня 1933 р. провела «поминальне свято». У похіді взяло участь 4 000 осіб, складено багато вінків, хоча деякі з зображеннями тризуба конфіскувала поліція (На могилах УСС у Семиківцях, 1933, с. 8).

На початку 1936 р. мандруючий репортер, проїжджаючи повз «могілу» у Семиківцях, помітив, що з хреста було знято напис «Героям Усусусам за волю України» (Над горішньою Стрипою, 1936, с. 4).

Цікавий опис меморіальних об'єктів на честь боїв під Семиківцями, зафіксований у липні 1937 р., подає Василь Самофал (На могилі Героїв під Семиківцями, 1937), ветеран УСС, 1896 р. н., уродженець с. Саранчуки на Бережанщині (Лазарович, 2016, с. 152). Він зауважив неподалік дороги Тернопіль–Підгайці у полі біля с. **Раковець**, ліворуч від пам'ятника угорським гонведам, залізобетонний австрійський пам'ятник. На передній стороні був добре збережений напис німецькою: «Полеглим героям в боротьбі за волю», нижче – знищені букви і дати. На звороті вгорі був напис польською: «У вільній Вітчизні полеглим героям», а нижче – викарбуваний українською: «На рідній Землі поляглим героям. XI.35.П.П.О.К.1915 р.».

Цей В. Самофал також описав тодішній вигляд «стрілецької могили» в **Семиківцях**. За його словами, на високий пагорб, порослий терниною та чагарниками, можна було піднятися сходами, викладеними з дерну. На вершині був високий дубовий

хрест (на той час уже аварійний), а на ньому таблиця, розмальована олійними фарбами із зображенням св. Архистратига Михаїла та написом. Автор статті припускав, що це та ж сама таблиця, виготовлена стрільцями у 1915 р. у пам'ять про своїх побратимів. Місцеві мешканці розказали подорожуючому, що вже кілька літ діяла заборона на проведення зібрань на Зелені свята, могила стояла на полі польського пана, який довкола неї розорює і засіває землю, обмежуючи доступ до меморіалу. Ветеран зауважував, що «цей клейнод, цього українського сфінкса треба берегти, як ока в голові – щоби не стрінула його доля Лисоні чи Вівся» (На могилі героїв під Семиківцями, 1337). У повідомленнях Загальних зборів ТОВМ згадується, що у Семиківцях було створено комітет охорони могил, який мав би стати основою для заснування сільського осередку ТОВМ (Культ поляглих, 1929, с. 3). Але відомості про діяльність такого статутного осередку наразі відсутні.

Урочисті богослужіння у Семиківцях за своїм змістом і формою були політичними маніфестаціями. Молодіжні організації у вишиванках чи в одностроях, часто й кінні прапороносці надавали демонстраційного вигляду поминкам. Наприкінці 1930-х років поліція забороняла проведення зеленосвятських відправ, але всупереч заборонам кількість учасників щороку тільки зростала (Гунчак, 1980, с. 601).

Село **Вівся** належало до Підгаєцького повіту від 1854 р., аж до 1934 р., після чого увійшло до складу Бережанського повіту.

У боях під Семиківцями 2 листопада 1915 р. загинули Січові стрільці, а саме підхорунжий Іван Берегуляк, який народився у 1895 р. на Дрогобиччині, нагороджений бронзовою і срібною медалями Хоробрості, та стрілець Іван Медв'ідчук, 1898 р. н. із Косівського повіту. Їхні тіла перевезено до с. Вівся і наступного дня поховано на великій площі.

Про чин цього похорону писали четар Юліан Рабій (Рабій, 1969, с. 9–10) та хорунжий Роман Купчинський (Купчинський, 2024), який у Вівсі ще й працював у пресовій квартирі. Військовий кореспондент згадував, що урочистий похорон розпочався із боєм церковних дзвонів, після чого рушив великий похід. Попереду несли хрест і хоругви, за ними йшов стрілецький духовий оркестр на чолі з десятником Михайлом Гайворонським, далі отець-капелан Андрій Пшепюрський, полковий дяк Скасків, місцевий о. Масик. Був присутній і увесь полк УСС, який очолили полковник Г. Косак і старшини. Тіла стрільців несли їхні бойові побратими. Похоронили полеглих в окремих домовинах. Над ними зробили невеликі насипи із двома березовими хрестами. Щоправда, Юліан Рабій вказав, що поховальна яма була спільна, а також було посаджено 2 берізки на пам'ять про полеглих стрільців (можна припустити, що саме ці 2 дерева, рівні по висоті, видно на світліні могили в альбомі «УСС» Богдана Гнатевича (Гнатевич, 1935, с. 52).

Збереглася світлина пам'ятного похорону, на якій можна розпізнати о. Андрія Пшепюрського, сотника Романа Дудинського, хорунжого Романа Купчинського (Гнатевич, 1935, с. 53). Також віднайдено в архіві м. Стемфорд (США) світлини з тілами стрільців у трунах (ЛУСС Фото архів-3).

Ще один важливий момент меморіалізації навела у спогадах мешканка с. Вівся Анастасія Слободян-Телішевська. Вона згадувала, що хоронили хлопців під звуки стрілецького оркестру, який виконував пісню «Журавлі» («Видиш брате мій»). Цю тужливу пісню, яку написали Богдан і Лев Лепкі, із тих часів традиційно виконували на похоронах воїнів УСС та УГА.

Окрім того, А. Слободян-Телішевська зауважила, що стрільці квартирували в оселях вівсянських родин. Після боїв багатьох поранених привозили підводами до військового госпітально, який розгорнувся на недогорілому фільварку. На роздоріжжі біля нього й облаштували місце для поховань. Це підтверджується архівними джерелами, у яких ще зазначено, що перед розбудовою спільної могили був воєнний цвинтар із орієнтовно 10 хрестами. У мемуарному збірнику, який підготував пам'яткоохоронець Володимир Бемко, вказано, що загалом було поховано 5 українських легіонерів (Лев, 1970, с. 253, 469–470).

У пам'яті учасників похорону закарбувався заклик капелана: «Шануйте ті гроби, як які святощі. Хай ніхто з вас чи в народне, чи в церковне свято не пройде мимо, не згадавши щирою молитвою борців за нашу спільну долю й волю. Немає тут ні рідної їх матінки, ні батенька. Тож на вас, громадяни Вівся, лежить обов'язок доглядати могили тих, що своє молоде життя поклали на жертівнику рідної України» (Купчинський, 2024). Відтоді біля завітчаних могил щороку на Зелені свята сходилися мешканці с. Вівся та околиць і священники відправляли панахиди.

Громадськість вибрала комітет, який мав побудувати монументальну стрілецьку братську могилу у Вівсі. Існує думка, що пропозицію побудувати одну велику могилу на місці кількох, зруйнованих поляками могилок, висунув місцевий вчитель, голова сільського осередку «Просвіти» Микола Шараневич (Павлишин, 2019, с. 189). Зрештою, був підготовлений ескіз майбутньої могили і надісланий на розгляд старостату в Підгайцях. Виконавчий орган 27 червня 1924 р. надіслав на ім'я греко-католицького пароха с. Вівся необхідний дозвіл.

Згідно з архівною справою, яка зберігається в Державному архіві Тернопільської області (ДАТО-3, арк. 30–31 зв.–32), братську могилу УСС у Вівсі насипано в червні 1926 р. з ініціативи господаря Євстахія Лучки, який повернувся з Америки, згодом помер у 1929 р. у Вівсі.

Архівний ескіз та звіти, сформовані польською адміністрацією восени 1933 р., дають змогу уявити, як виглядала братська могила УСС у Вівсі. Хоча з цих матеріалів не зовсім зрозуміло, чи креслення виконані до вибуху 1931 р., чи після нього. У рукописному документі зазначено, що могила знаходилася при в'їзді до села, при дорозі Маловоди–Козова. Земляний пагорб мав висоту 4 м, довжину 10 м, ширину 4 м. Площа, на якій розміщена могила (де перед тим був цвинтарик), має форму неправильного видовженого прямокутника і розміри 22x20 м. На могилі на ступінчастому постаменті встановлений кам'яний хрест заввишки 2,5 м, на якому є напис українською мовою «Жертводавці» з переліком імен 47 мешканців села (в інших джерелах є згадка, що гроші на пам'ятник надсилала також американська діаспора). На надгробному пагорбі був облаштований майданчик для богослужінь і виступів, куди можна було піднятися сходами.

На сільському майдані у Вівсі 13 червня 1927 р. відбулося урочисте освячення спільної (об'єднаної) могили чотирьох воїнів УСС. На цьому заході був присутній очевидець похорону 1915 р., стрілецький літописець Р. Купчинський, який незадовго після того опублікував газетну статтю (Купчинський, 1927, с. 2–3).

Автор зауважив, що оновлена могила стала «пам'ятковим курганом». Очевидно, таким і був задум громадськості – звести меморіал для вшанування українського війська та визвольних змагань.

На святковій урочистості зі Львова приїхала делегація з шести осіб. Серед яких варто відзначити ветерана УСС, УГА Л. Лепкого, який був членом Головної ради ТОВМ, він теж залишив подібний спогад про освячення могили (Подуфалий, Кусень, Козачок, 2001, с. 224–226). Одним з організаторів вівсьянского свята був сотник УГА В. Бемко, уродженець с. Вівсья, який очолював бережанську філію ТОВМ. Із Бережан приїхав також хор «Боян».

Усе було організовано належним чином, на сільських будинках вивішені синьо-жовті прапорці, могила прибрана в зелень, квіти і стрічки. До могили несли численні вінки із квітів і збіжжя. Вразив усіх вінець із колючого дроту, який взяли зі стрілецьких окопів, його було доручено нести ветеранам. Маршем ішли в поході члени товариства «Луг» та члени інших товариств, кооперативів, читалень. Музичний супровід і спів забезпечували три хори і два оркестри.

На кургані розмістилася львівська делегація, 12 священників і поважні гості. Навколо могили вишикувалася почесна варта із луговиків і соколів.

Процесійно зійшлося з різних місць кілька тисяч гостей. Духовенство відслужило Службу Божу, після чого виголосили промови о. Куницький, місцеві діячі та Л. Лепкий, який також висипав на курган землю із львівської Могили Невідомого українського воїна. По закінченні богослужіння у селі відбулися народні святкування (фестини) до пізнього вечора.

Роман Купчинський сподівався, що приклад громади Вівсья, яка збудувала могилу і провела масштабний святковий захід, стане прикладом для інших сіл, де поховані українські воїни, і ці кургани, висипані над героями, стануть свідками минулого, дорожками теперішнього та дороговказами майбутнього.

На Зелені свята 1929 р. вперше відбулася сутичка між громадянами і поліцією.

Пізно ввечері 7 жовтня 1931 р. пролунав потужний вибух, унаслідок якого могила з хрестом були зруйновані, а каміння з них розлетілося на віддаль майже 100 м (Знову висадили могилу!, 1931, с. 3; Розсадили могилу, 1931, с. 1). За якийсь час селяни могилу відновили.

На другий день Зелених свят, 6 червня 1933 р., як і щороку, на могилі у Вівсі відбувалася велелюдна панахида, яка мала також політичне спрямування. Згідно з поліційним звітом, у ній брали участь до 6 000 осіб із Підгаєцького, Бережанського, Тернопільського та інших повітів. У панахиді брали участь товариства: читальня «Просвіта», «Рідна школа», «Сокіл», «Луг», «Каменярі», українські кооперативи, хори, громадськість тощо. Товариства складали вінки з шарфами, які містили напис «Борцям за волю». До заходу були залучені оркестри (4–6 осіб), які в часі покладання вінків грали гімн «Ще не вмерла Україна». Після богослужінь, без погоджень властей, організовано похід тричі довкола могили, попереду якого йшла українська молодь (орієнтовно 600 осіб) і співала антидержавні (протипольські) пісні (ДАТО-3, арк. 30 зв.–31).

Про цю ж подію водночас писали українські газети. У газеті «Народня справа» йшлося про те, що на Зелені свята у 1933 р. на чергові святкування зібралося 12 тис. осіб, 12 священників, покладено 149 вінків. Після панахиди молодь організовано розбилася на 500 «четвірок» і обійшла могилу тричі. 8 дільничних поліцейських намагалися стримати похід, але поліція була змушена спокійно відступити, до чого спонукав заступник старости та делегат ТОВМ п. І. Даньків (ім'я не встановлено) (По всім краю молилися за Поляглих, 1933, с. 4). У газеті «Наш клич» подали ще більші

цифри – понад 15 тис. учасників та 150 вінків, а ще 3 оркестри, які відіграли «Ще не вмерла Україна». Також вони повідомили, що поліція намагалася їх двічі зупинити, але публіка почала кидати в них камінням, після чого поліцейські почали стріляти. Прогестувальники оточили могилу і довершили обхід, частини, що відступали, співали бойові стрілецькі пісні (Наш клич, 1933, с. 5).

Напередодні Зелених свят 1934 р. відділ ТОВМ через пресу звернувся із закликом до громадськості взяти участь у «поминальних богослужіннях за полеглих борців за волю України» у Вівсю. Було прохання до освітніх товариств, щоб вони вислали хори й оркестри. Також застерігали товариства, що органи влади можуть вилучати вінки з тризубами та притягати до адміністративної відповідальності (Поклін Поляглим, 1934).

У травні 1934 р. польська адміністрація стягнула відділи поліції та війська. Село було оточене, щоб не допустити людей з інших сіл, кидали сльозоточиві бомби та били нагайками зібраних. Незважаючи на заборону, богослужіння таки відбулися (Гунчак, 1980, с. 91–92). За участь у бійці з поліцією біля могил В. Токара (ім'я не встановлено) ув'язнили на 10 місяців, Я. Вальорного (ім'я не встановлено) – на 7 місяців, Марію Терлюк – на 6 місяців (Мірчук, 1968, с. 423).

Меморіал у Вівсі знову був зруйнований у 1934 р. або в 1935 р. У газеті «Наш прапор» від 17 червня 1938 р. коротко згадано, що могилу «на приказ адміністраційної влади усунено у 1934 році». А у статті ветерана Ю. Рабія, що вийшла через тридцятиліття після руйнувань, зазначено, що влітку 1935 р. у селі з'явилася польська поліція та активісти, на чолі з війтом Яном Клехом (вихідцем із Сілезії) і солтисом Грубьком, які зруйнували могилу. Кістки обох стрільців ексгумували і з мішком передали вїту, посилаючись на наказ старости (Рабій, 1969, с. 9). Після цього доля останків військових невідома.

Вночі 10 червня 1938 р. у с. Вівся на місці попередньої могили УСС невідомі насипали нову високу, а на ній поставили хрест із написом «Хто буде розкидувати – тому смерть!». Наступного дня, коли поліція зігнала людей розбирати могилу, то прогрімів вибух і було поранено чотири особи, яких доставили до шпиталю в Підгайцях (Вибух на могилі в Вівсю, 1938, с. 6). Трохи більше про події 10 червня вказано в архівній справі польської адміністрації (ДАТО-4, арк. 10, 12–14, 30). Там зазначено, що на місці давньої могили УСС приблизно 15 осіб (5 були озброєні карабінами, 3 – револьверами, а решта мали лопати) насипали могилу та закопали дерев'яний хрест заввишки майже 2 м. Під час ліквідації могили 11 червня 1938 р. відбувся вибух, унаслідок якого було легко поранено в обличчя двох осіб. Після проведених розслідувань за звинуваченням в участі у насипанні цієї могили поліцейські затримали двох українців, уродженців с. Вівся, – Стефана Волощука та Ілька Мульгана.

У бою під Семиківцями 12 жовтня 1915 р. загинув уславлений у боях хорунжий УСС Северин Яремкевич, який залишив заповіт, щоб його поховали у **Соснові**, під горою на краю тодішнього с. Тудинка, де знаходився штаб УСС (Гарбовська, Івахів, 2014).

Збереглися світлини, які були опубліковані у міжвоєнні роки і навіть поширювалися як поштова листівка. На зображенні видно, що могила була на відкритому просторі, над похованням сформований масивний прямокутний земляний насип заввишки з пів метра, на ньому висаджені молоді ялини. На могилі був високий дерев'яний хрест, його рамена зрізані під кутом 45°. На хресті поміщена таблиця, на якій була

фотокартка С. Яремкевича в однострої і напис: «...тут лежить борець за волю України, четар УСС...». Під таблицею повішений вінок із ялинових гілок. Грїб по периметру був оточений брусами і колючим дротом (ЛУСС Фото архів-2).

У міжвоєнні роки останки С. Яремкевича були перепоховані із первісного місця на соснівське кладовище, що неподалік церкви (Колодницький, Мельничук, 2012, с. 194). У 1933 р. на могилі стояв дубовий хрест заввишки 3 м, ймовірно встановлений воїнами УСС ще у 1915 р. (ДАТО-3, арк. 39). На тому ж кладовищі знаходилися ще кілька могил невідомих стрільців, але вони були занедбані незабаром після війни і на їхньому місці посаджені дерева (Рибак, 1964, с. 33).

Після боїв УСС у 1915 р. під Семиківцями простори довкола були всіяні могилами. Згодом жителі с. **Багатківці** перезахоронили тіла загиблих Січових стрільців на місцевому кладовищі у спільній могилі (Ярема, 2021, с. 224, 251). На тій могилі, де поховані два воїни УСС, щороку на другий день Зелених свят громадськість, духовенство, оркестр відвідували з молитвою могилу і складали вінки з квітів, священники проголошували патріотичні промови (ДАТО-3, арк. 36 зв.).

Місцева філія ТОВМ у Багатківцях зареєстрована 14 січня 1928 р. У 1929 р. філію, у якій нараховувалося 48 дійсних членів, очолював О. Данилишин. Активісти доглядали за похованнями у своєму селі, а також долучалися до проведення заходів на меморіалі УСС у сусідніх Семиківцях (ДАТО-1, арк. 1–10).

У 1927 р. у с. **Ішків** на сільському кладовищі відбулося перепоховання тлінних останків легіонерів УСС, загиблих під Семиківцями. Зі слів місцевих мешканців, захід здійснював представник зі Львова. Було насипано земляний пагорб і встановлено дерев'яний хрест. Уродженець цього села, ветеран-січовик Михайло Мигоцький, який помер у 1932 р., заповідав, щоб його поховали біля побратимів, проте його похоронили в індивідуальній могилі за два кроки від військових (Ліберний, 2003; Чіпак, 2008, с. 14).

За переказами, у с. **Соколів** поховані полегли в боях 14 вересня 1915 р. стрільці Роман Гайоха, Іван Слижук, Михайло Тимошук, Іван Томашук, Петро Фербей. Їх похоронили в захристії старій дерев'яної церкви. Коли у 1936 р. стару церкву зносили, останки вояків склали в одну труну і з великими почестями перепоховали на українському цвинтарі (Горун, Івахів, Півторак, 2014, с. 323–324).

В Українському музеї і бібліотеці м. Стемфорд (США) збереглися цікаві світлинки польових могил біля Соколова. Одна з них така ж, як і первісна могила С. Яремкевича у Соснові, інша – примітивніша, із невеликим дерев'яним хрестом, на якому прибитий аркуш паперу з інформацією (ЛУСС Фото архів-1).

У с. **Степове** (колись – Ригайлиха) була могила воїна УСС Квасниці (ім'я не встановлено), загиблого у 1915 р. Але у березні 1938 р. невідомі розгорнули могилу, витягнули з неї тлінні останки і вивезли їх у невідомому напрямку (Вже й могили розкидують, 1938, с. 3).

У с. **Маловоди** посеред кладовища був похований воїн УСС, що загинув у бою під цим селом у 1915 р. Кілька років після війни зловмисники влаштували вибух на могилі і зруйнували її разом із тлінними останками (Папіж, 1980, с. 50).

Братська могила УСС була у степу с. **Панталіха**. Вона фігурує на старій світлинці, опублікованій в емігрантському історично-мемуарному збірнику «Теребовельська земля» (Винницький, 1968, с. 771). Ця могила за формою нагадує первісний пам'ятний курган у Семиківцях. Можливо саме в ній були поховані десятник УСС Федь

Демків, стрільці Іван Іллюк і Василь Славійчук, які загинули у Панталісі 7 вересня 1915 р. (Горун, Івахів, Уніят, 2014, с. 308).

У с. **Гайворонка** в 1935 р. на кладовищі відправляли панахиду за полеглих Усусусів, на якій були присутні місцеві мешканці та й гості з сусідніх сіл (Конференція в Гайворонці, 1935, с. 2). Із цього фрагменту із газетної статті не зрозуміло, чи це було поминання на старих військових могилах, чи традиційні великодні богослужіння. Можливо, такі богослужіння відбувалися тому, що на той час у селі з'явилися могили ветеранів, адже 34 сільських добровольці були у лавах УСС (декотрі з них були учасниками боїв на пагорбах між Гайворонкою і Буркановом).

У повітовому центрі м. **Підгайці** у міжвоєнні роки українська громада виплекала хорошу традицію меморіалізації визвольних змагань. Головним об'єктом вшанування став сектор українських могил на військовому багатонаціональному кладовищі. Цей некрополь виник під час Першої світової війни у 1915 р., коли у прифронтовому містечку виникла потреба хоронити багатьох воїнів, померлих у боях чи госпіталях, від ран чи епіdemій.

Недужих Січовиків розміщували в переоблаштованому будинку підгаєцького повітового суду, де постійно перебувало понад 30 хворих. Лікування належно не забезпечувалося, деякі недужі помирали. Біля могил Усусусів згодом хоронили воїнів УГА. Цими могилами, як і іншими окремими військовими могилами, в повіті опікувалася місцева філія ТОВМ, членами якої здебільшого була молодь, яка щорічно напередодні Зелених свят упорядковувала кожену могилу, хрест-надгробок чи таблицю. Достеменно відомо, що там були поховані: духівник УСС, УГА, поручник о. Василь Опарівський (1890–1919); сотник Мар'ян Ольшанський; підстаршина на прізвище Гапій (ім'я не встановлено) (Гунчак, 1980, с. 187–188), четар УГА Михайло Шупляк.

На жаль, на сьогодні неможливо встановити імена усіх українських військових, похованих на підгаєцькому кладовищі. Списки-пом'яники втрачені, а найгірше, що в радянський час кладовище було занедбане, хрести з іменними таблицями понищені. Та все ж, сучасним дослідникам Степану Колодницькому і Зеновію Гуцалу на основі метричних книг та інших джерел вдалося скласти переліки померлих воїнів, які воювали в УСС, УГА, Армії УНР (Українська Народна Республіка) і діячів органів державної влади ЗУНР, які народилися, проживали чи воювали на Підгаєччині (Гуцал, Колодницький, 2017, с. 181–182).

Урочисті походи від підгаєцької Успенської церкви на військове кладовище традиційно відбувалися щорічно на Зелені свята. Попереду процесії несли хрест, хоругви, вінки з шарфами, на яких були написи: «Борцям за волю України», «Полеглим Героям» тощо. За вінками йшли священники, хор і люди, яких старалися вишикувати в колони по 4 особи. Хор співав побожних пісень, а на підході до кладовища чи на ньому виконував стрілецьку пісню «Коли ви вмирали вам дзвони не грали». Польська поліція втручалася в порядок проведення заходів, допитувала та арештовувала її учасників, у 1938 р. було заборонено під час ходи йти впорядкованими четвірками (дозволено тільки процесійно), не можна було розміщувати написи на вінках (Гунчак, 1980, с. 90–91).

У Підгайцях 29 липня 1928 р. українське тіловиховне товариство «Сокіл» організувало проведення загальноповітового свята на честь полеглих героїв. У недільний день до міста прибули святково одягнені представники багатьох осередків товариства з Підгаєччини і сусідніх повітів. Після богослужіння в місті упорядкована хода

рушила від церкви до військового кладовища, попереду йшов відділ пластунів, за ними несли 28 вінків від кожного сокільського товариства, за ними – процесія, духовенство, чети сокільців (загалом 809 осіб), попереду кіннота «Сокола», оркестр. За походом на могили поспішали 3 000 осіб. Урочисті панахиди 8 священників відправляли спочатку на могилі польового духівника, а потім на могилі четаря УГА Михайла Шупляка (На могилах у Підгайцях, с. 2) (1888–2.06.1919), уродженця с. Соснів, який помер від ран у підгаєцькому шпиталі (Гуцал, Колодницький, 2017, с. 208).

Із метою забезпечення організованого догляду за військовими могилами у Підгайцях, було засновано філію ТОВМ. Її формування розпочалося у 1928 р., про що свідчить складений проект статуту (це через рік після створення головного офісу товариства у Львові), але офіційна реєстрація була оформлена у 1929 р. У перший рік роботи філія нараховувала 58 членів, в уряді було 10 осіб, усі з Підгайців, тільки касир о. Михайло Кузьма – зі Старого Міста. А згідно зі звітом від 31 грудня 1934 р. філія мала 45 членів, на її обліку перебувало 25 могил (вірогідно за винятком збірних могил і воєнних цвинтарів). В іншому звіті невідомого року – 44 члени, 11 могил, 1 таблиця (ЦДІАЛУ-1, арк. 18; ЦДІАЛУ-2, арк. 2). Відомі голови філії: о. Михайло Блзовський (ймовірно пеший очільник), Роман Метик (1932), Ліна Карпякова (1936). Відомо, що у 1936 р. товариство розміщувалося у приміщенні українського Народного дому в Підгайцях (ДАТО-2, арк. 1–14).

На засіданні підгаєцької філії ТОВМ 12 лютого 1930 р. було вирішено, що військовому кладовищу в Підгайцях необхідно виготовити таблицю, на якій буде напис: «За полеглих борців в часі війни за волю України» і перелік імен та дат смерті полеглих. Філія ТОВМ 8–9 червня 1930 р. збрала 93 злотих на відновлення воєнних могил (ДАТО-2, арк. 6, 8).

Черговий похід на військовий цвинтар у Підгайцях відбувся 28 травня 1934 р. Окрім підгайчан, учасниками ходи були мешканці сіл Вербів, Галич, Старе Місто, Угринів, Нова Гребля, які представляли різні товариства. Серед них: філія ТОВМ, «Сокол», читальня «Просвіти», «Рідна Школа», «Союз українок», «Сільський господар», «Католицька Акція Української Молоді». Громадськість несла 26 вінків, сплетених із зелені, огорнутих шарфами чорного, білого, червоного, малинового кольорів (ДАТО-2, арк. 12).

Майже 3 000 мешканців Підгайців вийшли на стихійну протестну акцію проти зазіхань Угорщини на Карпатську Україну 23 жовтня 1938 р. Мітингувальники йшли від Успенської церкви до «стрілецьких могил», але їх зупинила поліція, яка застосувала проти людей грубу силу (Гунчак, 1980, с. 202–203).

У своєму рідному с. **Сільце** на кладовищі були перепоховані чотири Січові стрільці (згідно з усними свідченнями, це були Михайло Баран, Колодницький, Чуправський, Залуцький (імена не встановлено)), які померли від ран у підгаєцькому військовому госпіталі (Колодницький, 2007, с. 6). Також відомо, що на кладовищі у міжвоєнні роки був насипаний курган на могилі Ілярія Барана (сина Василя) (1886–1919), старшого десятника УГА, загиблого під Бережанами (Гунчак, 1980, с. 642; Гуцал, Колодницький, 2017, с. 184). Не відомо, чи від початку там були окремі поховання, чи єдина братська могила утворилася згодом. На сьогодні відомо про наявність тільки однієї братської могили невідомих УСС.

У с. **Завалів** у 1930 р. громадськість взялася упорядковувати могилу стрільця УГА Миколи Душника, загиблого в червні 1919 р., але цьому спочатку перешкождала

польська поліція, а в ніч на 9 червня місцеві «стшельци» зруйнували могилу, завалили хрест і зневажили табличку з написом (Нове Святоцтво, 1930, с. 3). У 1935 р. у цьому селі був організований похід церковної процесії на кладовище до могил загиблих українських воїнів, несли символічний вінець із колючого дроту, загорнутий червоним шарфом. Учасники походу, які на вимогу поліції не усунули вінок, були арештовані на 14 днів і отримали штрафи (Відгомін Зелених свят, 1935, с. 6).

У полі неподалік с. **Боків** (на 3-му км дороги в напрямі с. Набережне Івано-Франківської обл.) похований український воїн, полеглий у польсько-українській війні. У червні 1928 р., завдяки боківській читальні «Просвіти», на цьому гробі освячено й встановлено дубовий хрест, заввишки 4,5 м. Хрест був прикрашений зеленню та синьо-жовтими прапорами. На хресті причеплена металева таблиця з написом: «Тут спочиває український стрілець, який загинув в боротьбі за **** в рок* 1919 *». До того хреста з церкви щорічно на греко-католицькій Зелені свята для проведення поминальних богослужінь вирушала сформована процесія (ДАТО-3, арк. 28–28 зв.).

У с. **Божиків** у 1926 р. на площі біля церкви встановили пам'ятник. Він був одним із небагатьох зі всієї Галичини, згадуваних у рефераті секретаря ТОВМ Івана Німчука за 1927 р. (Реферат, 1927, с. 2). Монумент встановлений у пам'ять про 16 односельчан, загиблих у визвольних змаганнях. На постаменті кам'яного пам'ятника планували встановити список полеглих, та польська влада не лише не дозволила, але ще й знищила тризуб і напис (Гунчак, 1980, с. 401). Очевидно, що саме цей об'єкт запримітив мандрівник у 1935 р. Він писав, що ліворуч від церкви стояв величавий пам'ятник із хрестом, тризубом та написом: «Борцям за волю України» (Мандрівка по селах Підгаєччини, 1935, с. 2).

Додаткові відомості про пам'ятник у Божикові є у звіті місцевого поліцейного відділу, датованого 9 листопада 1933 р. Там вказано, що пам'ятник збудований у 1925 р. за пожертви читальні «Просвіти» та Аматорського гуртка на церковній площі біля дзвіниці при місцевій дорозі, завдяки старанням Г. Скасківа, який отримав дозвіл адміністративної влади побудувати його. Повідомлялося, що монумент побудований із дикого каменю у формі піраміди, що закінчується хрестом. На верхніх прямокутних стінах, під хрестом, на кожній стіні зображений тризуб і напис: «Засновник Аматорський гурток і читальня Просвіти. Братня могила жертвам з Божикова полеглим в світовій війні, хай буде вічна слава борцям за волю!». Укладач звіту констатує, що «цей пам'ятник піднімає дух місцевих борців, які прагнуть здобути незалежність, а також нагадує, що український народ теж мав своїх героїв, які, жертвуючи життям, боролися за свободу свого народу. Згаданий пам'ятник має велике народне значення, бо стимулює українське населення до роботи над підготовкою до повстання прийдешньої Української держави» (ДАТО-3, арк. 41–41 зв.).

У с. **Мирне** (колись – Теляче) під час Чортківської офензиви УГА влітку 1919 р. у збройній сутичці з поляками загинули 19 українських воїнів. Їх поховали на місцевому кладовищі у спільній могилі. Після війни за кошти родичів загиблих і мешканців села встановили білу мармурову плиту з висіченими на ній іменами героїв. На жаль, вона втрачена. Але до наших часів пам'ять про могилу, святиню села, збереглася у великодній пісні-гаївці.

У 1938 р. у Мирному була встановлена бронзова таблиця на честь односельців, українських військових, полеглих за волю України, яку виготовили у львівській ливарні М. Брилинського. На дошці, між іншими, виکارбуване ім'я Михайла Саяка,

сотника, героя оборони Львова 1918 р., почесного учасника проголошення Злуки УНР і ЗУНР 22 січня 1919 р. у Києві (Зьомко, 2020, с. 60, 64–66, 196, 231).

Перед приходом радянської влади на початку Другої світової війни цю дошку заховали. Але у 2021 р. їй вдалося віднайти і заплановано її повторне встановлення.

Біля церкви на кладовищі у с. **Слов'ятин** до сьогодні збереглася могила, на якій встановлена сучасна таблиця із написом: «Білінський Володимир хорунжий УСС †1918». У міжвоєнній пресі була замітка про те, як у Слов'ятині 31 жовтня ввечері численна громадськість зібралася біля могили українського старшини, загиблого в бою неподалік села. Могилу прикрасили вінками з соснини і червоними стрічками, поставили дубовий хрест. Священник відправив парастас і виголосив зворушливу проповідь на тему любові до рідного краю та народу, місцевий хор відспівав кілька стрілецьких пісень. А 1 листопада зранку за ще більшого згромадження людей відправлено урочисту Службу Божу з патріотичною проповіддю, а потім – панахиду за усіх полеглих односельчан і збір коштів на допомогу ветеранам (Славятин, пов. Підгайці, 1929, с. 4).

На цвинтарі в **Новосілці** була могила двох воїнів УГА, які полягли під час Чортківської офензиви під Бережанами. Один із них, на прізвище Китела (ім'я не встановлено), був уродженцем цього села, а могила була своєрідними святощами та гордістю мешканців. Улітку 1936 р. молодь підсипала могилу, прибрала її зеленню та зазеленила березовий хрест. У перший день Зелених свят на тій могилі було відправлено богослужіння за полеглих героїв. Молодь маршем четвічками пішла на цвинтар, принесла кілька виплетених із зелені вінців із відповідними написами. Відтак молодь відспівала стрілецьку пісню братів Лепких «Видиш брате мій». Проводилися збори грошей на українських ветеранів. Увечері у переповненій залі (понад 200 осіб) читальні «Просвіти» відбулася академія на честь полеглих героїв (На маргінесі Свята Могили в Новосілці, 1936, с. 2). Проте 29 червня 1936 р. невідомі вандали розкидали могилу Китела, хрест занесли в невідоме місце. Польська поліція у тій справі не поспішала заводити слідство (Наш прапор, 1936, с. 6).

У с. **Шумляни** збереглися дві братські могили борців за волю України. На кожній із них є сучасні таблиці із викарбуваним текстом: «Тут спочивають...». Воїни УГА, загиблі у 1919 р., поховані на кладовищі, а УСС – на південній околиці села (Електронний архів).

У **Голгочі** з часів польсько-української війни 1918–1919 рр. залишилася могила. На її місці у 1930 р. невідомі насипали великий земляний курган. Однак у часі пацифікації згадану могилу розгорнули. Чи фактично там знаходилися тлінні рештки українських воїнів – ніхто не міг запевнити. На ймовірній могилі був дубовий хрест без написів, на якому висів терновий вінець. Щороку в листопаді мешканці села приходили до могили з різними вінками. Вона була розташована скраю, на західній частині парафіяльного кладовища, при дорозі, що веде з Голгочі до траси Підгайці–Монастириська (ДАТО-3, арк. 29).

У **Горожанці** в 1930 р. на громадській площі, яка прилягає до дороги, що веде до Гнильча, церковний комітет без дозволів встановив дерев'яний хрест на пам'ять про українців, полеглих на польсько-українській війні (ДАТО-3, арк. 33–33 зв.).

Загалом, у повіті щороку з'являлося все більше могил колишніх воїнів українських військ. Про чин цих людей пам'ятали, їх шанували за життя і також доглядали за їхніми могилами після смерті.

Отже, на території колишнього Підгаєцького повіту, де від початку Першої світової війни уславилися УСС, до початку 1939 р. з'явилися багато об'єктів, гідних вшанування, сформувався впливовий осередок українського культурного життя, де на високому рівні організовувалися меморіальні заходи. Визначальне місце тут належить самим січовикам, які своїм героїзмом, пожертвою, патріотизмом, власним прикладом впливали на населення, піднесли його національну свідомість, культурний рівень, надихнули до прославлення визвольних змагань. Знаково, що саме в цьому регіоні самі ж військові створили перший у Галичині масштабний пам'ятний знак у Семиківцях. Пізніше ветерани з патріотами започаткували традиційні масові поминальні заходи-маніфестації на могилах у багатьох населених пунктах, виникли культи могил і героїв. А жорсткий спротив польської влади українській меморіалізації виплекав у молодого покоління палкий патріотичний дух і готовність до подальшого етапу визвольної боротьби.

Вивчені на локальному рівні заходи комеморації на Підгаєччині показують їх винятковість та спільність із загальногалицькими водночас. Це дослідження засвідчує, що потрібно проводити подальші пошуки нових відомостей і шукати загублені сліди могил та пам'ятників.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- Вже й могили розкидують. (1938). *Правда*, 15, 3.
- Вибух на могилі в Вісью. (1938, 17 червня). *Наш прапор*, 6.
- Винницький, І. (гол. ред.), Палідвор, В., Криштальський, Р., Фриз, Ю. (ред. кол.). (1968). *Теребовельська земля. Історично-мемуарний збірник*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто.
- Відгомін Зелених свят. (1935, 6 жовтня). *Наш прапор*, 6.
- Гнатевич, Б. (ред.). (1935). *Українські Січові Стрільці 1914–1920*. Львів.
- Гарбовська, М., Івахів, Г. (2014). Соснів. *Тернопільщина. Історія міст і сіл: у 3 т., 3. Тернопіль: Терно-граф, 326–327*.
- Горун, М., Івахів, Г., Півторак, С. (2014). *Тернопільщина. Історія міст і сіл: у 3 т., 3. Тернопіль: Терно-граф, 323–324*.
- Горун, М., Івахів, Г., Уніят, В. (2014). *Панталіха. Тернопільщина. Історія міст і сіл: у 3 т., 3. Тернопіль: Терно-граф, 308*.
- Гунчак, Т. (гол. ред.), Яворський, О., Дурбак, І., Керницький, І. та ін. (ред. кол.). (1980). *Підгаєцька земля. Історично-мемуарний збірник*. Дітройт; Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто.
- Гуцал, П., Колодницький, С. (упоряд.). (2017). *Підгаєччина в період Західноукраїнської Народної Республіки. Підгайці та Підгаєччина*. Тернопіль: Астон, 171–210.
- ДАГО-1:** Державний архів Тернопільської області (Держархів Тернопільської обл.), ф. 11, оп. 1, спр. 425.
- ДАГО-2:** Держархів Тернопільської обл., ф. 11, оп. 1, спр. 426.
- ДАГО-3:** Держархів Тернопільської обл., ф. 231, оп. 1, спр. 2084.
- ДАГО-4:** Держархів Тернопільської обл., ф. 231, оп. 1, спр. 3458.
- Думін, О. (1936). *Історія Легіону Українських Січових Стрільців 1914–1918*. Львів.
- Електронний архів: Електронний архів світлин Тернопільського обласного центру охорони та наукових досліджень пам'яток культурної спадщини (Саранчуківська ТГ, село Шумляни).

- Знову висадили могилу! (1931, 14 жовтня). *Діло*, 3.
- Зьомко, Г. (2020). *Історія села Тола-че, Теляче–Мирне*. Львів.
- Колодницький, С. (2007, 31 жовтня). У чому вина полеглих – січового стрільця і вояка Української галицької армії. *Четверта влада*, 6.
- Колодницький, С. (упоряд.). (2012). *Підгайці та Підгаєччина*. Тернопіль: Терно-граф.
- Колодницький, С. (упоряд.). (2017). *Підгайці та Підгаєччина*. Тернопіль: Астон.
- Колодницький, С., Мельничук, Б., Колодницький, С. (упоряд.). (2012). Шляхами Українських Січових Стрільців на Підгаєччині. *Підгайці та Підгаєччина*. Тернопіль: Терно-граф, 185–205.
- Конференція в Гайворонці. (1935, 12 травня). *Наш прапор*, 2.
- Культ поляглих. (1929, 5 квітня). *Діло*, 3.
- Купчинський, Р. (1927, 18 червня). Свято Стрільцької Могили. *Діло*, 2–3.
- Купчинський, Р. (2024). *Похорон двох У. С. Стрільців*. <https://zbruc.eu/node/44179>
- Лазарович, М. (2012). *Чин легіону Українських січових стрільців на Тернопіллі (2 пол. 1915 – поч. 1918 р.)*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.
- Лазарович, М. (2016). *Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба*. 2-ге вид., допов. Тернопіль: Джура.
- Лев, В. (ред.). (1970). *Бережанська земля. Історично-мемуарний збірник*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто: Комітет «Видавництва Бережани».
- Ліберний, О. (2003, 6 березня). Січові стрільці з Ішкава. *Свобода*.
- ЛУСС Фото архів-1:** Легіон Українських Січових Стрільців. Фото архів (ЛУСС Фото архів). (2025). Польовий гріб на Поділю коло Соколова. Фото UML_Vox_5-00008.jpg. <https://surl.li/ymcult>
- ЛУСС Фото архів-2:** ЛУСС Фото архів. (2025). Фото UML_Vox_7-00034.jpg. <https://www.legionukrainiansichriflemen.com/General/%D0%91%D0%B5%D0%B7-%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9/i-tT9NJV3/A>
- ЛУСС Фото архів-3:** ЛУСС Фото архів. (2025). Фото UML_Vox_32-00038.jpg. <https://surl.li/oujyve>; фото UML_Vox_57-00040.jpg. <https://surli.cc/yejisir>
- ЛУСС Фото архів-4:** ЛУСС Фото архів. (2025). Відшукування стрілецьких могил, коло Соколова. Фото UML_Vox_33-00051.jpg. <https://surl.li/ouqfvn>
- Мандрівка по селах Підгаєччини. (1935, 4 квітня). *Наш прапор*, 2.
- Мірчук, П. (1968). *Нарис історії Організації Українських Націоналістів, 1*. Мюнхен; Лондон; Нью-Йорк: Українське Видавництво.
- На маргінесі Свята Могила в Новосілці. (1936, 17 червня). *Наш прапор*, 2.
- На могилах у Підгайцях. (1928, 4 серпня). *Діло*, 2.
- На могилах УСС у Семиківцях. (1933, 3 вересня). *Народня справа*, 8.
- На могилі Героїв під Семиківцями. (1937, 31 жовтня). *Народня справа*.
- На могилі чет. Балюка. (1928). *Новий Час*, 116, 1.
- Над горішньою Стрипою. (1936, 12 лютого). *Наш прапор*, 4.
- Наш клич*. (1933, 18 червня), 5.
- Наш прапор*. (1936, 6 липня), 6.
- Нове Святотацтво. (1930, 20 липня). *Народня справа*, 3.
- Оригінальний розпорядок. (1929, 10 жовтня). *Діло*, 4.
- Павлишин, Г. П. (2019). *Вівся: історично-етнографічний нарис*. Тернопіль: Терно-граф.

Папіж, В. (упоряд.). (1980). *Мандрівка землями Підгаєччини*. Фотоальбом. Дітройт; Нью Йорк; Париж; Сідней; Торонто: Головний Комітет Підгаєчан.

Пахолко, С. (2019). *Визначні постаті українців, закарбовані у бронзі й граніті*. Львів.

Пахолко, С., Дмитрів, М. (2022). *Українська фалеристична спадщина періоду національно-визвольної боротьби 1848–1956 років*. Львів: Растр-7.

По всім краю молилися за Поляглих. (1933, 11 червня). *Народня справа*, 4.

Подуфалій, В., Кусень, Б., Козачок, М. (упоряд.). (2001). *Лев Лепкий. Твори*. Тернопіль: Тернограф.

Поклін поляглим. (1928). *Діло*, 216, 3.

Поклін Поляглим. (1934, 27 травня). *Народня справа*.

Рабій, Ю. (1969). Стрілецькі могили над Стрипою. *Вісті комбатанта*, 6. Торонто; Нью Йорк, 9–12.

Реферат на установчих зборах Т-ва охорони воєнних могил у Львові. (1927, 13 травня). *Діло*, 2.

Рибак, М. (1964). Соснів, Раковець, Семиківці... *Вісті комбатанта*, 4. Нью Йорк, 31–38.

Ріпецький, С. (ред.). (1967). *За волю України. Історичний збірник УСС 1914–1964*. Нью-Йорк, ХХІІІ.

Розсадили могили. (1931, 25 жовтня). *Нове село*, 1.

Салук, В. (2022). Пропам'ятні таблиці 1920–1930-х рр. на Тернопільщині, присвячені воїнам перших визвольних змагань: історія та характеристика. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*, 33/4, 114–122.

Салук, В. (2024). Перші на Галичині пам'ятники Борцям за волю України у Семиківцях і Товстенському: проблемні питання хронології і типології: *Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених «BUILD-MASTER-CLASS-2024»: тези доповідей (Київ, 5–7 листопада 2024 р.)*. Київ: КНУБА, 509–510.

Свято на Семиковецькій могилі. (1928). *Новий час*, 116, 1.

Славятин, пов. Підгайці. (1929, 19 листопада). *Діло*, 4.

Сова, А., Тимчак, Я., Приступа, Є. (наук. ред.). (2017). *Іван Боберський – основоположник української тіловиховної і спортової традиції*. Львів: Априорі.

ЦДІАЛУ-1: Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України), ф. 865, оп. 1, спр. 5.

ЦДІАЛУ-2: ЦДІАЛ України, ф. 865, оп. 1, спр. 9.

Чистух, В. (2020, 4 вересня). Українські січові стрільці у Завалові. *Свобода*, 3.

Чіпак, І. (2008, 9 липня). Історія Січового стрільця. *Місто*, 14.

Ярема, К. (2021). *Родина українських патріотів і добрих господарів*. Тернопіль.

REFERENCES

- Vzhe y mohyly rozkyduiut. (1938). *Pravda*, 15, 3 (in Ukrainian).
- Vybukh na mohyli v Vivsui. (1938, Cherven 17). *Nash prapor*; 6 (in Ukrainian).
- Vynnytskyi, I. (Ed.), Palidvor, V., Kryshtalskyi, R., & Fryz, Yu. (Ed.). (1968). *Terebovelska zemlia. Istorychno-metuarnyi zbirnyk*. Niu-Iork; Paryzh; Sidnei; Toronto (in Ukrainian).
- Vidhomin Zelenykh sviat. (1935, Zhovten 6). *Nash prapor*; 6 (in Ukrainian).

- Hnatevych, B. (Ed.). (1935). *Ukrainski Sichovi Striltsi 1914–1920*. Lviv (in Ukrainian).
- Harbovska, M., & Ivakhiv, H. (2014). Sosniv. *Ternopilshchyna. Istorii mist i sil: u 3 t., 3*. Ternopil: Terno-hraf, 326–327 (in Ukrainian).
- Horun, M., Ivakhiv, H., & Pivtorak, S. (2014). Sokoliv. *Ternopilshchyna. Istorii mist i sil: u 3 t., 3*. Ternopil: Terno-hraf, 323–324 (in Ukrainian).
- Horun, M., Ivakhiv, H., & Uniiat, V. (2014). Pantalykha. *Ternopilshchyna. Istorii mist i sil: u 3 t., 3*. Ternopil: Terno-hraf, 308 (in Ukrainian).
- Hunchak, T. (Ed.), Yavorskyi, O., Durbak, I., Kernytskyi, I., & in. (EB). (1980). *Pidhaietska zemlia. Istorychno-memuarnyi zbirnyk*. Ditroit; Niu York; Paryzh; Sydnei; Toronto (in Ukrainian).
- Hutsal, P., & Kolodnytskyi, S. (Comps.). (2017). *Pidhaiechchyna v period Zakhidnoukrainskoi Narodnoi Respubliky. Pidhaitsi ta Pidhaiechchyna*. Ternopil: Aston, 171–210 (in Ukrainian).
- Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoï oblasti (Derzharkhiv Ternopilskoï obl.), f. 11, op. 1, spr. 425 (in Ukrainian).
- Derzharkhiv Ternopilskoï obl., f. 11, op. 1, spr. 426 (in Ukrainian).
- Derzharkhiv Ternopilskoï obl., f. 231, op. 1, spr. 2084 (in Ukrainian).
- Dumin, O. (1936). *Istoriia Liegionu Ukrainskykh Sichovykh Striltsiv 1914–1918*. Lviv (in Ukrainian).
- Elektronnyi arkhiv svitlyn Ternopilskoho oblasnoho tsentru okhorony ta naukovykh doslidzhen pamiatok kulturnoi spadshchyny (Saranchukivska TH, selo Shumliany) (in Ukrainian).
- Znovu vysadyly mohyly! (1931, Zhovten 14). *Dilo*, 3 (in Ukrainian).
- Zomko, H. (2020). *Istoriia sela Tola-che, Teliache–Myrne*. Lviv (in Ukrainian).
- Kolodnytskyi, S. (2007, Zhovten 31). U chomu vyna polehlykh – sichovoho striltsia i voiaka Ukrainskoï halytskoï armii. *Chetverta vlada*, 6 (in Ukrainian).
- Kolodnytskyi, S. (Comp.). (2012). *Pidhaitsi ta Pidhaiechchyna*. Ternopil: Terno-hraf (in Ukrainian).
- Kolodnytskyi, S. (Comp.). (2017). *Pidhaitsi ta Pidhaiechchyna*. Ternopil: Aston (in Ukrainian).
- Kolodnytskyi, S., Melnychuk, B., & Kolodnytskyi, S. (Comps.). (2012). Shliakhamy Ukrainskykh Sichovykh Striltsiv na Pidhaiechchyni. *Pidhaitsi ta Pidhaiechchyna*. Ternopil: Terno-hraf, 185–205 (in Ukrainian).
- Konferentsiia v Haivorontsi. (1935, Traven 12). *Nash prapor*, 2 (in Ukrainian).
- Kult poliahlykh. (1929, Kviten 5). *Dilo*, 3 (in Ukrainian).
- Kupchynskyi, R. (1927, Cherven 18). Sviato Striletskoï Mohyly. *Dilo*, 2–3 (in Ukrainian).
- Kupchynskyi, R. (2024). *Pokhoron dvokh U. S. Striltsiv*. <https://zbruc.eu/node/44179> (in Ukrainian).
- Lazarovych, M. (2012). *Chyn lehionu Ukrainskykh sichovykh striltsiv na Ternopilli (2 pol. 1915 – poch. 1918 r.)*. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan (in Ukrainian).
- Lazarovych, M. (2016). *Legion Ukrainskykh sichovykh striltsiv: formuvannia, ideia, borotba* (2nd ed.). Ternopil: Dzhura (in Ukrainian).
- Lev, V. (Ed.). (1970). *Berezhanska zemlia. Istorychno-memuarnyi zbirnyk*. Niu-Iork; Paryzh; Sydnei; Toronto: Komitet «Vydavnytstva Berezhany» (in Ukrainian).
- Libernyi, O. (2003, Berezen 6). Sichovi striltsi z Ishkova. *Svoboda* (in Ukrainian).

Legion Ukrainykh Sichovykh Striltsiv Foto arkhiv (LUSS Foto arkhiv). LUSS Foto arkhiv. (2025). Polovyi hrib na Podiliu kolo Sokolova. Foto UML_Box_5-00008.jpg. <https://surl.li/ymcult> (in Ukrainian).

LUSS Foto arkhiv. (2025). Foto UML_Box_7-00034.jpg. <https://www.legionukrainiansichriflemen.com/General/%D0%91%D0%B5%D0%B7-%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9/i-tT9NV3/A> (in Ukrainian).

LUSS Foto arkhiv. (2025). Foto UML_Box_32-00038.jpg. <https://surl.li/ojyve>; foto UML_Box_57-00040.jpg. <https://surl.cc/yejizr> (in Ukrainian).

LUSS Foto arkhiv. (2025). Vidshukuvannia striletskykh mohyl, kolo Sokolova. Foto UML_Box_33-00051.jpg. <https://surl.li/ouqbn> (in Ukrainian).

Mandrivka po selakh Pidhaiechchyny. (1935, Kvitin 4). *Nash prapor*, 2 (in Ukrainian).

Mirchuk, P. (1968). *Narys istorii Orhanizatsii Ukrainykh Natsionalistiv*, 1. Miunkhen; London; Niu-York: Ukrainse Vydavnytstvo (in Ukrainian).

Na marhinesi Sviata Mohyl v Novosiltsi. (1936, Cherven 17). *Nash prapor*, 2 (in Ukrainian).

Na mohylakh u Pidhaitsiakh. (1928, Serpen 4). *Dilo*, 2 (in Ukrainian).

Na mohylakh USS u Semykivtsiakh. (1933, Veresen 3). *Narodnia sprava*, 8 (in Ukrainian).

Na mohyli Heroiv pid Semykivtsiamy. (1937, Zhovten 31). *Narodnia sprava* (in Ukrainian).

Na mohyli chet. Baliuka. (1928). *Novyi Chas*, 116, 1 (in Ukrainian).

Nad horishnoi Strypoi. (1936, Liutyi 12). *Nash prapor*, 4 (in Ukrainian).

Nash klych. (1933, Cherven 18), 5 (in Ukrainian).

Nash prapor. (1936, Lypen 6), 6 (in Ukrainian).

Nove Sviatotatstvo. (1930, Lypen 20). *Narodnia sprava*, 3 (in Ukrainian).

Oryhinalnyi rozporiadok. (1929, Zhovten 10). *Dilo*, 4 (in Ukrainian).

Pavlyshyn, H. P. (2019). *Vivsia: istorychno-etnohrafichnyi narys*. Ternopil: Ternohraf (in Ukrainian).

Papizh, V. (Comp.). (1980). *Mandrivka zemliamy Pidhaiechchyny*. Fotoalbum. Ditroit; Niu York; Paryzh; Sydnei; Toronto: Holovnyi Komitet Pidhaiechan (in Ukrainian).

Pakholko, S. (2019). *Vyznachni postati ukraintsv, zakarbovani u bronzi y hraniti*. Lviv (in Ukrainian).

Pakholko, S., & Dmytriv, M. (2022). *Ukrainska falerystychna spadshchyna periodu natsionalno-vyzvolnoi borotby 1848–1956 rokiv*. Lviv: Rastr-7 (in Ukrainian).

Po vsim kraiu molylysia za Poliahlykh. (1933, Cherven 11). *Narodnia sprava*, 4 (in Ukrainian).

Podufalyi, V., Kusen, B., & Kozachok, M. (Comps.). (2001). *Lev Lepkyi. Tvory*. Ternopil: Ternohraf (in Ukrainian).

Poklin poliahlym. (1928). *Dilo*, 216, 3 (in Ukrainian).

Poklin Poliahlym. (1934, Traven 27). *Narodnia sprava* (in Ukrainian).

Rabii, Yu. (1969). Striletski mohyly nad Strypoi. *Visti kombatanta*, 6. Toronto; Niu York, 9–12 (in Ukrainian).

Referat na ustanovchykh zborakh T-va okhorony voiennykh mohyl u Lvovi. (1927, Traven 13). *Dilo*, 2 (in Ukrainian).

Rybak, M. (1964). Sosniv, Rakovets, Semykivtsi... *Visti kombatanta*, 4. Niu York, 31–38 (in Ukrainian).

Ripetskyi, S. (Ed.). (1967). *Za voliu Ukrainy. Istorychnyi zbirnyk USS 1914–1964*. Niu-Iork, XXIII (in Ukrainian).

Rozsadyly mohyly. (1931, Zhovten 25). *Nove selo*, 1 (in Ukrainian).

Saluk, V. (2022). Propamiatni tablytsi 1920–1930-kh rr. na Ternopilshchyni, prysviacheni voenam pershykh vyzvolnykh zmahan: istoriia ta kharakterystyka. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Istorychni nauky*, 33/4, 114–122 (in Ukrainian).

Saluk, V. (2024). Pershi na Halychyni pamiatnyky Bortsiam za voliu Ukrainy u Semykivtsiakh i Tovstenkomu: problemni pytannia khronolohii i typolohii: *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia molodykh vchenykh «BUILD-MASTER-CLASS-2024»: tezy dopovidei (Kyiv, 5–7 lystopada 2024 r.)*. Kyiv: KNUBA, 509–510 (in Ukrainian).

Sviato na Semykovetskii mohyli. (1928). *Novyi chas*, 116, 1 (in Ukrainian).

Slaviatyn, pov. Pidhaitsi. (1929, Lystopad 19). *Dilo*, 4 (in Ukrainian).

Sova, A., Tymchak, Ya., & Prystupa, Ye. (Eds.). (2017). *Ivan Boberskyi – osnovopolozhnyk ukraïnskoi tilovykhovnoi i sportovoi tradytsii*. Lviv: Apriori (in Ukrainian).

Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv (TsDIAL Ukrainy), f. 865, op. 1, spr. 5 (in Ukrainian).

TsDIAL Ukrainy, f. 865, op. 1, spr. 9 (in Ukrainian).

Chystukh, V. (2020, Veresen 4). Ukrainski sichovi striltsi u Zavalovi. *Svoboda*, 3 (in Ukrainian).

Chipak, I. (2008, Lypen 9). Istoriia Sichovoho striltsia. *Misto*, 14 (in Ukrainian).

Iarema, K. (2021). *Rodyny ukraïnskykh patriotiv i dobrykh hospodariv*. Ternopil (in Ukrainian).

Volodymyr SALUK

Senior Research Fellow of the Department for Scientific and Conservation Work on Historical and Monumental Art Heritage Sites of the Ternopil Regional Center of the Protection and Research of Cultural Heritage Monuments
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-4872-3095>
e-mail: sv.vovas@gmail.com

MEMORIALISATION OF THE UKRAINIAN LIBERATION STRUGGLE IN MONUMENTS IN THE TERRITORY OF PIDHAITSI COUNTY IN 1915–1939

On the basis of archival materials and newspaper reports of the interwar period of the twentieth century, local history publications and other sources, a study was conducted on the process of perpetuating the feat of Ukrainian soldiers who died in the ranks of the Ukrainian Sich Riflemen (the «Ukrainski Sichovi Striltsi») and the Ukrainian Galician Army (the «Ukrainska Halytska Armiia») in the territory of Pidhaitsi Region (1915–1939). It is interesting to show various aspects and forms of memorialisation in this region because during the First World War a significant section of the frontline was located there, where Ukrainian legionnaires fought as part of the Austro-Hungarian army. At the sites of their deaths, the first memorials and graves appeared in Ternopil region, among the first in Halychyna and Ukraine since the Cossacks period, which became objects of commemoration of the Ukrainian military feat, which in turn consolidated the population

and influenced the further development of the commemoration tradition at the local and regional level. At the same time, the organization of regular mass commemorative events in Pidhaitsi Region became a very important factor in awakening the national consciousness and political activity of Ukrainians, a catalyst for the struggle for state independence, and contributed to the patriotic education of young people.

The article is the first to publish detailed descriptions of memorials and graves, most of which were damaged or destroyed during the Polish and Russian-Soviet occupations. The dynamics reflect how solemn commemorative events in honor of the heroes were held in different settlements of the county, which turned into national celebrations and took the form of political demonstrations. Specific cases show how the Polish authorities forbade Ukrainians to hold celebrations near memorial sites or resorted to dismantling objects.

Information on significant memorials in the village of Semykivtsi, town of Pidhaitsi, village of Vivsia, etc. is systematized. It has been established that the Grave of Riflemen (the «Striletska Mohyla») in Semykivtsi is the oldest and most important memorial of the Ukrainian Sich Riflemen and does not contain any burials (although this idea has been around since its formation and is widespread in modern historiography).

The factual evidence allows us to conclude that an influential centre for the creation of Ukrainian memorial practices in Halychyna in the interwar period was formed in the territory of Pidhaitsi Region.

Key words: memorialisation, commemoration, memorials, graves, Ukrainian Sich Riflemen, Ukrainian Galician Army, Ukrainian national liberation movement, Pidhaitsi County, Ternopil region.

*Стаття: надійшла до редакції 1.04.2025
прийнята до друку 10.07.2025*